
Dejan Mavrović

Zaječarsko industrijsko udruženje

Rad govori o osnivanju i radu Pivare Zaječarskog industrijskog udruženja sve do njene registracije kada postaje samostalno državno preduzeće. Baziran je na građi istorijskog arhiva Timočka Krajina u Zaječaru. Rad Udruženja otpočinje podizanjem parne pivare. Kako je udruženje sve više raslo, osnivali su se novi objekti (parno kupatilo, rudnik Zvezdan, skladišta). Godine 1928, Udruženje je ostvarilo dobit od preko 300 000 dinara, a vrednost Udruženja se procenjivala na preko 4 000 000 dinara. Tridesetih godina XX veka u Udruženju radi 50 radnika, ima 114 akcionara i proizvodnja piva je 15 000 hektolitara godišnje. Prestaje sa radom 28. oktobra 1946. godine ali nastavlja sa radom kao državno preduzeće pod imenom „7. septembar“.

Uvod

Tokom druge polovine XIX veka, nakon završetka oslobodilačkih ratova (1876-78), razvoj industrije u Srbiji je napredovao zahvaljujući uvođenju tehnoloških dostignuća iz drugih evropskih zemalja. U periodu razvoja i prelaska na kapitalističku robnu proizvodnju najveći deo gradskog stanovništva se bavio zanatom i industrijom. Beleži se porast osnivanja banaka, akcionarskih društava i širenja trgovačkih veza. Podizanjem novih fabrika zastareli način proizvodnje je sve više izumirao. Država je donosila niz zakona koji su davali povlastice industrijskim preduzećima (Vučo 1981). Ekonomska politika države je uticala na pretvaranje postojećih industrijskih preduzeća u akcionarska društva. Zakon o akcionarskim društvima iz 1896. godine, po ugledu na takve zakone iz drugih razvijenijih evropskih zemalja, regulisao je funkcionisanje akcionarskog preduzeća, stvorenog dobrotvornim spajanjem i

centralizacijom kapitala u akcijski kapital (Vučo 1981). Sva akcionarska društva su korigovala svoja pravila po tom zakonu.

Industrija piva nije spadala u kategoriju povlašćene industrije sve do 1904. godine, kada su na sastanku svih vlasnika pivara održanog u Beogradu, delimično usvojeni zahtevi pivara i dodeljene povlastice (Vučo 1981). Prelaskom ručnih pivara u veće radionice i na fabrički sistem proizvodnje, a koji je zasnovan na mašinskom radu sa primenom parne i električne pogonske snage, industrijska proizvodnja piva u Kraljevini Srbiji dostiže stepen mašinske proizvodnje.

Zaječar je krajem XIX veka postao središte pivarske industrije u istočnoj Srbiji. (Vučo 1981) Najpre je osnovana mala ručna Pivara Jovana Lalovića 1882. godine koja je ujedno bila i prvi industrijski objekat u Zaječaru. Godine 1895. grupa građana, članova *Zaječarske zadruge za međusobno pomaganje i štednju* na čelu sa apotekarom Franjom Vavričekom, Jeremijom Savićem (Vučo 1981), Ljubomirom Stanojevićem, Androm Miladinovićem, V. Zdravkovićem i Veljkom Petrovićem osniva 18. februara *Akcionarsko zaječarsko industrijsko udruženje* koje je odmah otvorilo parnu pivaru po odobrenju ministra Narodne privrede Sime Lozanića (IAZ, Pravilnik). Pivara Jovana Lalovića strada posle Prvog svetskog rata, dok je pivara ZIU nastavila svoj rad.

Metod i materijal

Za analizu rada Pivare zaječarskog industrijskog udruženja korišćeni su izvori istorijskog arhiva Timočka Krajina u Zaječaru, odnosno fonda Zaječarskog industrijskog udruženja. Fond sadrži pravilnike, račune, ugovore i zapisnike o radu pivare. Takođe je korišćen dnevnik proizvodnje i prodaje piva, kao i pravilnik pivare koji su se nalazili van fonda. Analizom istorijskih izvora pokušali smo da prikažemo osnivanje i rad pivare sve do njene registracije kada postaje samostalno državno preduzeće.

Dejan Mavrović, Veliki Izvor, Njegoševa 4, 1990, Gimnazija u Zaječaru

Rezultati i diskusija

Osnivanje i pravila Zaječarskog industrijskog udruženja

Rad Zaječarskog Industrijskog Udruženja je zvanično odobren 10. oktobra 1895. godine. Cilj udruženja je bio da sa udruženim kapitalom podigne pivaru u Zaječaru pod nazivom *Pivara zaječarskog industrijskog udruženja* i da se osnivaju nova preduzeća po potrebi (IAZ-ZIU-A6-1-1/2). Kapital udruženja se sastojao iz 6 000 udeonica (akcija), od kojih je svaka bila po 50 dinara u srebru, što je iznosilo 300 000 dinara. Upisivanje se vršilo u tri emisije (dela) – svaka po 2 000 udeonica, a prvi deo je odmah dat za podizanje pivare. Kapital se upotrebljavao za kupovinu zemljišta, zidanje potrebnih zgrada, podruma i za nabavku alata i materijala za proizvodnju piva. Akcionar je mogao biti svako ko položi po dva dinara kapare na udeonicu i po 0.20 para upisnine. Udeonica se uplaćivala svakog meseca od prvog do petog u mesecu sa po 4 dinara. Za prodavanje udeonice je bilo potrebno prvo obavestiti Upravni odbor koji je imao tri dana da nađe kupca, ali ako ne uspe u tome vlasnik udeonice je onda mogao da je proda kome hoće. Propuštanje, odnosno neplaćanje, mesečne uplate se kažnjavalo sa 0.50 para mesečno, međutim ko ne bi platio 3 meseca uzastopno izgubio bi sav kapital. Početak i prestanak Udruženja je određivala Skupština i to samo ako se za to odluči većina članova, odnosno broj članova koji poseduje 2/3 udeoničarskog kapitala. Kad Udruženje prestane sa radom sva njegova imovina bi se pretvarala u novac, zatim bi se izmirili troškovi a ostatak bi se delio među udeoničarima srazmerno broju udeonica koje poseduju. Ministar Narodne privrede je imao pravo nadzora nad radom Udruženja i pridržavanjem pravila (IAZ, Pravilnik).

Član Upravnog i Nadzornog odbora je mogao biti samo onaj ko živi u Zaječaru, ko je punoletan, vodi svoju radnju i ima bar 20 udeonica. Na tajnom glasanju, član koji bi dobio najviše glasova ulazio bi u odbor (IAZ, Pravilnik).

Administracija Udruženja

Upravni odbor se sastojao od devet članova koje prvi put bira skup članova udeoničara na jednu godinu. Po isteku svake godine kockom su istupala 4 člana koji su mogli biti ponovo izabrani. Članovi Upravnog odbora su sami birali predsednika, prvi

predsednik odbora je bio Aleksa Ilić. Rešavanje u Upravnom odboru je bilo merodavno samo ako je bilo prisutno 5 članova.

Nadzorni odbor je birala Skupština i imao je 5 članova koji su birali predsednika. Za prvog predsednika je izabran Toma Milošević. Po isteku jedne godine kockom istupaju dva člana. Nadzorni odbor je bio organ koji je vodio nadzor nad Upravnim odborom. Dužnosti Nadzornog odbora su bile da svakog meseca, ili po potrebi, pregleda društvene knjige, blagajnu, imovinu, račune, inventar, godišnje račune, bilanse i podelu dobiti, koje sastavlja Upravni odbor, i o svemu tome, zajedno sa Upravnim odborom, podnese godišnji izveštaj Skupštini. Upravni i Nadzorni odbor su imali zajedničke sednice samo po potrebi jednog od njih. Na tim sednicama je predsedavao predsednik Upravnog odbora, a Nadzorni odbor je imao samo savetodavni glas.

Činovnici Udruženja su bili: upravnik, pivar, blagajnik, knjigovođa a po potrebi i pisari. Upravnik i blagajnik su polagali kauciju u veličini godišnjih prihoda. Kaucija se primala u gotovom novcu, hipotekarnom zalogu ili sigurnim papirima, a čuvala se gde i kaucija Upravnog i Nadzornog odbora. Upravnik je takođe morao, pored pomenute kaucije, da položi još jednu kauciju u nepokretnom imanju ili državnim papirima u sumi ravnoj njegovoj trogodišnjoj plati. Upravnik je bio neposredni starešina celom osoblju u društvenim radnjama.

Ključevi od glavne kase su se nalazili kod upravnika i blagajnika, tako, da jedan bez drugoga kasu nisu mogli da otvore. Za sitne isplate blagajnik je imao ručnu kasu u kojoj je moglo biti neprestano 500 dinara. Novac u glavnoj kasi nikad nije smeo da pređe sumu od 6000 dinara, ostatak se odmah predavao u novčani Zavod u Zaječaru (IAZ, Pravilnik).

Skupštine su bile redovne i vanredne a održavale su se u Zaječaru. Redovna skupština se održavala u januaru svake godine, a vanredna po potrebi, tj. kad je sazove Upravni i Nadzorni odbor ili na zahtev članova koji poseduju 1/4 udeonica. Na Skupštinu su mogli da dođu svi članovi. Maloletne članove su zastupali staraoci ili rođaci, a ostale pravne ličnosti i korporacije njihovi punomoćnici i predstavnici. Udeoničari su imali pravo glasa prema udeonicama odnosno akcijama koje su posedovali (IAZ, Pravilnik).

Skupštinom je rukovodio predsednik Upravnog odbora. Ako predsednik nije bio prisutan, Upravni odbor je birao novog ili je pak za predsednika bio

odabran najstariji član. Skupština je mogla da donosi punovažne odluke samo ako je bilo prisutno toliko udeoničara da im akcije čine 1/2 kapitala. Ako na Skupštinu ne bi došao dovoljan broj udeoničara, nova je sazivana za 20 dana i odluke su bile punovažne i sa nedovoljnim brojem udeoničara. Na skupštinama je glasanje bilo javno i rešavalo se većinom glasova, a ukoliko bi bilo došlo do izjednačenja rešavala je strana na kojoj je predsednik (IAZ, Pravilnik).

Upravni odbor je bio dužan da svake godine sastavi pregled rada Udruženja za prošlu godinu koji je obuhvatao imovinu Udruženja i dugove Udruženja. Dobit ili šteta su se delili na udeonice svake godine, sem ako skupština ne bi drugačije rešila.

Izmene i dopune pravilnika

Novim pravilnikom od 29. novembra 1898. godine je dopunjen i izmenjen do tada postojeći iz 1895. godine (IAZ-ZIU-A6-1-7/20). Pravilnikom iz 1898. godine kapara, koje se polagala za udeonicu, je povećana sa 2 na 5 dinara i porasla je mesečna uplata na 5 dinara. Takođe su se javile i takozvane „prvenstvene obveznice” koje su se izdavale radi povećanja kapitala Udruženja. Svaka od njih je bila po 50 dinara u srebru, a kupcima obveznica Udruženje je davalo 6% godišnjeg interesa i oni su imali pravo učestvovanja u podeli 1/5 godišnje dividende. Sa napretkom pivare rasla je i potreba za novim činovnicima među koje su se sada ubrajali i magacionari. Takođe, sem pivara kao stručnog lica, sada se javljaju i podrumdžije i mašinsteri.

Od 30. januara 1901, kada je donesen novi pravilnik kapital se smanjio na 200 000 dinara odnosno na 2.000 akcija kojima je sada cena bila 100 dinara u srebru. Tada je doneta i odluka da članovi Udruženja mogu biti samo iz Zaječara. Upravni odbor je smanjen sa 9 na 7 članova. Tada je zabeleženo 33 akcionara sa 1148 akcija i 125 glasova koji su potvrdili izmenu pravilnika.

Pravilnik Udruženja od 4. februara 1907. godine je prihvaćen 6. aprila i izmene u radu Udruženja odnosile su se na vlasnika akcija, od tada je mogao da ih proda kome on hoće. Na vanrednom zboru akcionara u Zaječaru 26. aprila 1925. godine je usvojen novi pravilnik koji je potvrđen u Beogradu uz određene ispravke (IAZ-ZIU-A6-1-44/10). U njemu se, u članu 3, pored parne Pivare unose i druga preduzeća Udruženja: fabrika slada i parno kupatilo u Zaječaru, lignitni rudnik u Zvezdanu sa

nazivom „Zvezdan”. Prvenstvene obveznice iz Pravilnika iz 1898. godine se ukidaju. U istom Pravilniku delokrug Upravnog odbora je bio proširen (IAZ-ZIU-A6-1-44/10).

U pravilniku od 16. februara 1931. godine izvršena je promena člana 44. koji se tiče broja glasova koji donosi određen broj akcija.

Rad Zaječarskog industrijskog udruženja

Zaječarsko Industrijsko Udruženje, pored proizvodnje piva, nastoji da proširi svoju delatnost, što potvrđuje i otvaranje parnog kupatila, fabrike leda i slada i rudnika Zvezdan.

Udruženje je za potrebe zaječarske varoši otvorilo parno kupatilo 11. maja 1900. godine po odobrenju načelstva okruga Timočkog (IAZ-ZIU-A6-1-10/2). Iste godine, Udruženje se obraća načelstvu, 30. oktobra, i traži da gvozdenom cevi vadi vodu iz reke Timok za svoje potrebe, na šta dobija pozitivan odgovor (IAZ-ZIU-A6-1-10/2). Pored parnog kupatila, Udruženje otvara i Fabriku leda i slada, a 1. avgusta 1903. godine dobija povlasticu za vađenje uglja iz rudnika Zvezdan (IAZ-ZIU, istorijska beleška). Pivara je iz rudnika Zvezdan vadila ugalj za svoje potrebe. Godine 1909. u rudniku Zvezdan je otvoren kop Novi Zvezdan u Gnjilačkom potoku (IAZ-ZIU, istorijska beleška). Tih godina pivara je imala 30-40 radnika.

O radu Pivare Zaječarskog industrijskog udruženja do Prvog svetskog rata ima malo sačuvanih podataka, tako da njen kontinuirani rad možemo pratiti tek od 6. avgusta 1921. godine, kada dobija odobrenje Industrijske komore za nastavak rada (IAZ-ZIU-A6-1-23/2). Pošto je pivara bila dosta oštećena tokom rata, na ime reparacije nabavlja opremu. Obnovi pivare doprineli su i sami akcionari, koji su se na ime reparacije odricali svojih akcija u korist Udruženja (IAZ-ZIU-A6-1-69-115). Tako je na ime reparacije nabavljeno više mašina i delova za parni kotao, kao što je slučaj sa mašinama iz Nemačke firme Nortmann iz Šemnica.

Monopol piva

ZIU je pristalo na sporazum o međusobnoj zaštiti interesa pivara sa teritorije Kraljevine SHS 12. maja 1925. godine. (IAZ-ZIU-A6-1-45/4) Sporazum je predstavljao monopol nad prodajom piva u Kraljevini SHS koji su diktirali vlasnici pivara. Oni su

diktirali cene piva u celoj državi i gušili svaki moguć bojkot. Sporazum su sklopile pivare: Akcionarsko Društvo Đorđa Vajferta, Ignjat Bajloni i Sinovi, obe iz Beograda, Mihajla J. Kosovljanina iz Jagodine, Zaječarskog Industrijskog Udruženja iz Zaječara, zakupca Niške Pivare „Nišavac” Gedeona Dunderskog, Valjevska pivara akcionarskog društva iz Valjeva, Kren i Stanković iz Čačka, Srpska Akcionarska pivara iz Skoplja i akcionarska pivara u Sarajevu. Po sporazumu su se pivare obavezale da:

- prodaju pivo najniže po onim cenama koje budu utvrdile.
- ne smeju nikome davati led besplatno, već da ga prodaju po ceni od 0.50 dinara po kilogramu.
- svoju prodaju ne razvijaju davanjem nesrazmernih novčanih pozajmica ma koje vrste i davanjem svog inventara i drugih usluga.
- moraju da za pivske sudove uzimaju novčanu kauciju u cilju navikavanja potrošača na čuvanje i tačno vraćanje pivskih sudova.
- svaka pivara mora da deponuje Centralnoj industrijskoj korporaciji menicu u iznosu od 100 000 dinara (IAZ-ZIU-A6-1-45/4).

Kako se nisu sve pivare pridržavale utvrđenog cenovnika, ZIU, 9. juna 1925. godine je upozorilo Centralu industrijskih Korporacija da se Niška pivara u Prokuplju ne pridržava cenovnika i prodaje pivo po nižim cenama. Prema utvrđenom sporazumu Niška pivara je trebalo da prodaje pivo po 560 dinara. Kasnije se utvrdilo da je Niška pivara prodala izvesnom kafedžiji Ceki Šiškoviću iz Prokuplja po ceni od 520 dinara (IAZ-ZIU-A6-1-49).

Takođe je zabeležen i slučaj mogućeg bojkota Niškog piva (IAZ-ZIU-A6-1-50). Ignjat Bajloni je obavestio pivare, uključujući i pivaru ZIU, da u slučaju štrajka zabrane prodaju svog piva u Nišu, na šta mu je ZIU odgovorilo da podržava akciju (IAZ-ZIU-A6-1-51).

ZIU je sklopilo još jedan sporazum o međusobnoj zaštiti pivara 31. januara 1926. godine, ali ovog puta u sporazum nije uključena Niška pivara. Sporazum je imao ista pravila kao i sporazum 12. maja 1925. godine sa neznatnim izmenama (IAZ-ZIU-A6-1-55/2)

Pivare su 31. januara 1926. godine sklopile i dodatak sporazuma o međusobnoj zaštiti kojim se određuju minimalne cene piva u određenim krajevima zemlje (IAZ-ZIU-A6-1-56/2). Ugovorene cene iz sporazuma su bile obavezne za Jagodinsku, Saraje-

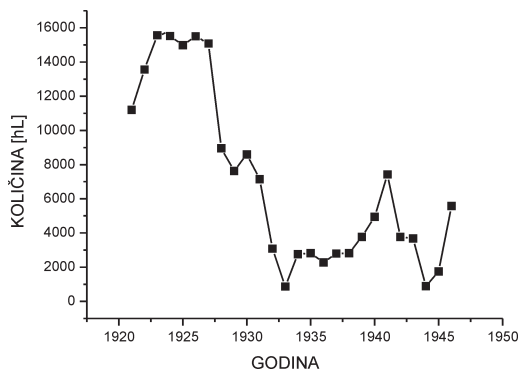
vsku i Beogradske pivare. Za Zaječarsku pivaru su cene bile jeftinije za 20 dinara po hektolitru, dok je skopljanska u predratnim granicama Srbije prodavala jeftinije za po 20 dinara, a južno od Vranja i u krajevima dobijenim posle Balkanskih ratova (Makedonija, Stara Srbija, Kosovo i Metohija) za po 40 dinara jeftinije od navedenih osnovnih (IAZ-ZIU-A6-1-56/2). Prema izveštaju o prodaji piva u Kraljevini SHS za 1928. godinu vidi se da je najslabija prodaja piva u januaru, samo 8% od ukupno prodatog za tu godinu, dok u aprilu prodaja piva raste na 36% (IAZ-ZIU-A6-1-184).

Širenje proizvodnje i podizanje novih objekata

Sa proizvodnjom koja se širila, pivara je od 1897-1929. godine otvarala svoja stovarišta u Nišu, Knjaževcu (IAZ-ZIU-A6-1-5), Leskovcu, Prokuplju, Kraljevom Selu i Kladovu. Kasnije otvara stovarišta i u Paraćinu, Negotinu (IAZ-ZIU-A6-1-8/2), Pirotu, Surdulici, Boljevcu (AZ-ZIU-A6-1-12/2), Kumano- vu, Kraljevu (IAZ-ZIU-A6-1-179) i Uroševcu (IAZ, fond ZIU, istorijska beleška). Zabeležen je i izveštaj Upravnog odbora o radu i računima za 1926. godinu (IAZ-ZIU-A6-I-61/6). U izveštaju su istakli da je godina bila loša za proizvodnju, sa nadom da će sledeće godine ostvariti veći prihod u Nišu jer su dve pivare prestale tamo da prodaju pivo. U izveštaju takođe ističu da su potrebni još jedan parni kotao i parna mašina, kao i da je ugljeni rudnik Udruženja snabdeo pivaru dovoljnom količinom uglja. Govore i o radu parnog kupatila koje je donelo neznatne prihode koji jedva stižu da pokriju troškove kupatila i „da ga Uprava drži iz čisto humanih razloga, radi higijenskih potreba građana” (IAZ-ZIU-A6-I-61/6). Svoju delatnost proširuje 1927. godine podizanjem električne centrale za sopstvene potrebe koja je radila i za vreme Drugog svetskog rata dobivši dozvolu za rad od Moravske finansijske direkcije u Nišu (IAZ-ZIU-A6-2-376).

Iz izveštaja Upravnog odbora za 1928. godinu podnesenog na 27. zboru akcionara, u Zaječaru, 3. februara 1929. godine, ističe se da je prodaja piva bila slaba zbog toga što se zemljoradnici (koji su ujedno i najveći potrošači) još oporavljaju od suše (IAZ-ZIU-A6-1-137).

Sačuvan je i dnevnik proizvodnje i prodaje piva Zaječarske pivare od 1920-1946. godine:

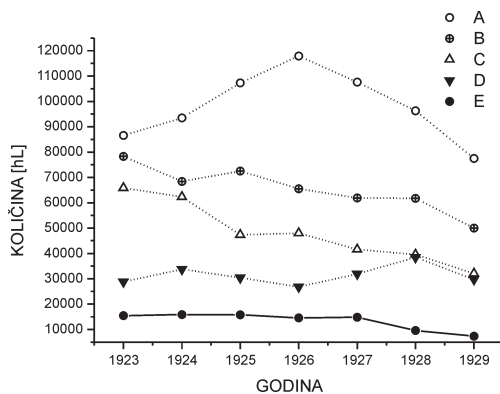

Slika 1. Proizvodnja piva Zaječarske pivare (u hektolitrima) u periodu 1921-1946.

Figure 1. Beer production of the Zaječar brewery (in hectoliters) for the period 1921-1946.

Proizvodnja piva u pivari nakon 1926. godine znatno opada, da bi 1929. godine, pred sam početak ekonomske krize bila za 50% manja, a pivo se proizvodilo samo do avgusta. Kao uzrok tome može biti jačanje Vajfertove pivare koja je svoju prodaju piva u istom periodu uvećala za skoro 50000 hektolitara (slika 2). Pad proizvodnje se nastavlja narednih godina i kulminira 1933. godine kada je proizvedeno samo 867 hektolitara. Nakon toga proizvodnja polako raste, saglasno sa ekonomskim oporavkom države, i 1941. godine pivara proizvodi 7430 hektolitara da bi zbog početka Drugog svjetskog rata ponovo pala za 50%. Naredne, 1942. godine, pivara kreće sa proizvodnjom piva tek marta meseca i proizvodi 3779 hektolitara.

Godine 1930. u pivari je radilo 50 radnika (IAZ-ZIU-A6-2-238/2) i izgrađena je lednica u Kraljevom Selu (IAZ-ZIU-A6-1-197). Početkom tridesetih godina zbog ekonomske krize koja je zahvatila i Kraljevinu Jugoslaviju, dolazi do smanjene prodaje piva. Udruženje 1932. godine sklapa Glavni ugovor o unapređenju proizvodnje piva sa ostalim pivarama na teritoriji Kraljevine Jugoslavije (IAZ-ZIU-A6-2-228/9). Zbog smanjene prodaje, Udruženje odlučuje da 1935. godine izgradi i fabriku plavog kamena i drugih hemijskih sredstava, ali u tome ne uspeva zbog nedostatka finansijskih sredstava (IAZ-ZIU-A6-I-122/6).

Slika 2. Pregled prodaje piva (u hektolitrima) na teritoriji Kraljevine SHS od 1923-1929. godine. (IAZ-ZIU-A6-1-138, IAZ-ZIU-A6-1-145/2, IAZ-ZIU-A6-189/2)

Figure 2. Beer sales overview (in hectoliters) on the territory of the Kingdom of SHS from 1923-1929. (IAZ-ZIU-A6-1-138, IAZ-ZIU-A6-1-145/2, IAZ-ZIU-A6-189/2)

Početak Drugog svjetskog rata i prinudna uprava

ZIU je radilo i tokom Drugog svjetskog rata. Na poslednjem zboru Udruženja održanom 12. marta 1944. godine prisustvovalo je 25 akcionara, kada je bivši predsednik Upravnog odbora Mihajlo Ninić odabran za počasnog predsednika i tada je doneta odluka da se Udruženje uvede u red akcionarskog društva što je zvanično i usledilo 28. aprila 1944. godine (IAZ, fond ZIU, istorijska beleška). Nakon Drugog svjetskog rata industrijska Komora je dala dozvolu za rad (IAZ-ZIU-A6-2-385) Udruženja 12. maja 1945. godine, a već 20. juna iste godine je Udruženje sekvestrirano i stavljeno pod prinudnu upravu. Prema popisu prihoda i rashoda ZIU je 1945. godine imalo u blagajni 11 487 652.25 dinara (IAZ-ZIU-A6-2-384). Udruženje formalno prestaje da postoji po Odluci Okružnog narodnog odbora od 28. oktobra 1946. godine a koja je izvršena 17. decembra iste godine.

Nekadašnje Zaječarsko Industrijsko Udruženje prestaje da postoji, a pivara registracijom nastavlja

sa radom kao samostalno državno preduzeće pod imenom „7. septembar” ili današnja „Efes pivara Zaječar” (IAZ-ZIU-A6-2-392).

Zaključak

Privredni razvoj Srbije otpočinje nakon ratova 1876-78. godine, što potvrđuje otvaranje novih industrijskih preduzeća i akcionarskih udruženja. Godine 1895, grupa uglednih građana Zaječara osniva Zaječarsko Industrijsko Udruženje. Rad udruženja otpočinje podizanjem parne pivare. Članovi odmah formiraju svoj Upravni i Nadzorni odbor, koji će se brinuti o poslovima Udruženja. Kako je udruženje sve više raslo, osnivali su se novi objekti. Nakon samo nekoliko godina od osnivanja Zaječarsko industrijsko udruženje otvara svoje parno kupatilo radi higijenskih potreba građana Zaječara i šire okoline. Tri godine nakon otvaranja kupatila, Udruženje dobija povlasticu za vađenje uglja iz rudnika Zvezdan za svoje potrebe. Sa rastom proizvodnje i distribucije piva na području Srbije i Makedonije, Udruženje otvara i nova skladišta. Godine 1928, Udruženje je ostvarilo dobit od preko 300 000 dinara, a vrednost Udruženja se procenjivala na preko 4 000 000 dinara. Na ime ratne reparacije Udruženje uvozi iz Nemačke novije mašine čime se proizvodnja piva značajno povećava. Tridesetih godina XX veka u Udruženju radi 50 radnika, ima 114 akcionara i proizvodnja piva je 15 000 hektolitara godišnje (IAZ, fond ZIU, istorijska beleška). Zatim nastupa ekonomska kriza u zemlji, što dovodi do smanjenja prodaje piva. Udruženje radi i tokom Drugog svetskog rata i u borbama za oslobođenje Zaječara septembra 1944. godine biva oštećeno i proizvodnja piva prestaje sve do proleća 1945. godine (IAZ, fond ZIU, istorijska beleška). Pod prinudnu upravu je stavljeno iste godine i formalno prestaje sa radom 28. oktobra 1946. godine ali nastavlja sa radom kao državno preduzeće pod imenom „7. septembar”. Udruženje je bilo značajno za ekonomski razvoj istočne Srbije.

Istorijski izvori

IAZ-ZIU. Istorijski arhiv Timočka Krajina Zaječar, Fond Zaječarskog Industrijskog Udruženja

IAZ, Pravilnik. Istorijski arhiv Timočka Krajina Zaječar, Pravilnik Zaječarskog Industrijskog Udruženja iz 1895. godine

Literatura

Vučo N. 1981. *Razvoj industrije u Srbiji u 19. veku*. Beograd: SANU

Tomić S. 2006. Počeci elektrifikacije u Zaječaru. U *Braničevski glasnik* (ur. S. Mišić). Zaječar: Udruženje istoričara Braničeva i Timočke Krajine, str. 165-173.

Dejan Mavrović

Brewery of Zaječar Industrial Association

This project discusses the foundation and work of Zaječar's Industrial Associations Brewery until its registration as an independent public company. It is based on sources of the historical archive Timočka Krajina in Zaječar. Work of the association begins with the founding of a steam brewery. With progress of the association new objects were built (steam bathroom, coal mine Zvezdan, storage houses). In the year 1928, the association made a profit of over 300000 dinars, and the value of the association was estimated on over 4 million dinars. In the 30's of the XX century 50 employees worked in the association, there were 114 stockholders and the production of beer was 15000 hectoliters per year. The association stopped working on October 28th 1946, but it continued working under the name Brewery 7th September. ☹